

УДК 347.78

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.30>

КРИТИКА ІНСТИТУТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА КРИЗЬ ПРИЗМУ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Юзвик І.С.,

аспірантка,

Західноукраїнський національний університет

Юзвик І.С. Критика інституту авторського права крізь призму англо-американської філософсько-правової думки.

Вказується, на сучасному етапі розвитку світової правової думки Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури офіційно визначає, що «базовою теоретичною основою авторського права є потреба у забезпеченні людства результатами знань, а, відтак, існує чітка необхідність у заохоченні прагнення до знань шляхом винагороди тих, хто знайомить з ними інших людей».

Отже, у науковій статті досліджується критика інституту авторського права з точки зору англо-американської філософсько-правової наукової думки, а також альтернативні моделі правового регулювання інтелектуальної власності, які пропонуються в американських наукових колах, включаючи концепцію вільної культури та рух за відкритий доступ. У статті проаналізовано основні погляди та теорії минулого і сьогодення, які критикують авторське право. Розглядається доктрина П. Прудона, найвідомішого противника літературної власності 19 століття, і аналізуються погляди провідних американських критиків авторського права, які стверджують, що цей інститут несумісний з сучасним суспільством, в якому домінують технології, а також аргументують, що жорсткі рамки авторського права гальмують інновації та створюють перепони для вільного обміну інформацією в епоху штучного інтелекту. Серед таких критиків виділяються роботи Л. Лессіга, одного з найвпливовіших сучасних мислителів у галузі правового регулювання інтелектуальної власності. Науковий доробок Лессіга зосереджений на проблемах авторського права в умовах цифрової ери. Він пропонує реформувати існуючу систему, наголошуючи на необхідності збалансування інтересів творців та суспільства. Лессіг активно просуває ідеї вільної культури та відкритого доступу, стверджуючи, що вони сприятимуть більш справедливому та ефективному розподілу інформації. У статті детально розглядаються аргументи Лессіга щодо реформування авторського права, а також їхні можливі наслідки для суспільства та культури. Аналіз англо-американської філо-

софсько-правової думки демонструє, що реформування авторського права є необхідним кроком для досягнення балансу між захистом прав творців та забезпеченням вільного доступу до знань та інформації для суспільства.

Ключові слова: авторське право; право інтелектуальної власності; критика; Creative Commons.

Yuzvyk I. Criticism of the institution of copyright through the prism of Anglo-American philosophical and legal thought.

It is indicated that at the current stage of the development of world legal opinion, the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization officially defines that «the basic theoretical basis of copyright is the need to provide humanity with the results of knowledge, and, therefore, there is a clear need to encourage the desire to knowledge by rewarding those who introduce it to other people.»

The article examines the criticism of the copyright institution from the perspective of Anglo-American philosophical and legal thought, as well as alternative models of legal regulation of intellectual property proposed in American academic circles, including the concept of free culture and the open access movement. The article analyzes the main views and theories of the past and present that criticize copyright. The doctrine of Proudhon, the most famous opponent of literary property in the 19th century, is considered, and the views of leading American copyright critics are analyzed, who argue that this institution is incompatible with modern society, which is dominated by technology. They argue that the rigid framework of copyright inhibits innovation and creates obstacles to the free exchange of information in the age of artificial intelligence. Among such critics, the work of L. Lessig, one of the most influential contemporary thinkers in the field of intellectual property law, stands out. Lessig's scientific work focuses on copyright issues in the digital era. He proposes to reform the existing system, emphasizing the need to balance the interests of creators and society. Lessig actively promotes the ideas of free culture

and open access, arguing that they will contribute to a more equitable and efficient distribution of information. The article examines in detail Lessig's arguments for copyright reform, as well as their possible consequences for society and culture. The analysis of Anglo-American philosophical and legal thought demonstrates that copyright reform is a necessary step to achieve a balance between protecting the rights of creators and ensuring free access to knowledge and information for society.

Key words: copyright; intellectual property rights; criticism; Creative Commons.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової правової думки Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) офіційно визначає, що «базовою теоретичною основою авторського права є потреба у забезпеченні людства результатами знань, а, відтак, існує чітка необхідність у заохоченні прагнення до знань шляхом винагороди тих, хто знайомить з ними інших людей» [13]. Вважається, що авторське право спрямоване не лише на встановлення індивідуальних прав на користь авторів, воно також враховує потреби користувачів і суспільства в цілому в доступі до знань та інформації [13].

Однак, незважаючи на офіційне визнання авторського права та існування низки авторитетних філософсько-правових доктрин, що його обґрунтовують, цей інститут права інтелектуальної власності піддається серйозній критиці в сучасну епоху, що особливо помітно в системі наукових досліджень в Сполучених Штатах Америки, де станом на сьогодні авторське право є однією з найбільш конфліктних галузей права. Відповідно, з кожним роком американське суспільство отримує все більше підтримки поглядів, які ставлять під сумнів актуальність і користь цього інституту. Дана стаття присвячена аналізу парадигми основних поглядів в системі американської наукової думки, які негативно оцінюють інститут авторського права, та водночас, сильно відрізняються один від одного як за своєю формою, так і за змістом. У даному дослідженні слід розглядати як окремі погляди, так і системно представлені доктрини, оскільки поки що важко сказати, які з цих поглядів отримають подальший розвиток і матимуть вплив на американське законодавство та, власне, міжнародне співтовариство.

Мета дослідження – проаналізувати основні напрямки критики авторського права в англо-американській філософсько-правовій науковій літературі та окреслити ключові аргументи, що висуваються на його користь і проти.

Стан опрацювання проблематики. У першій половині 20 століття не було яскравих поглядів з критикою інституту авторського права.

З іншого боку, друга половина цього 20 та початок 21 століття буквально заповнили різні погляди, які «атакують» цю сферу права. Майже всі ці погляди безпосередньо пов'язані з тими соціальними змінами, які прийнято називати категоріями «інформаційне суспільство», «технологічний розвиток» та «штучний інтелект». Наукові дослідження, які втілюють цю критику і справили найбільший вплив на сучасні дискусії з цього питання в галузі юриспруденції – праці Р. Столлмана, [11], Д. Барлоу [2], С. Бреєра [3-5], П. Прудона [10], Л. Лессіґа [8] та ін.

Найбільш загальний філософсько-правовий зміст сучасних наукових поглядів на авторське право зводиться до наступного: цей інститут взагалі, як такий, не є єдиною можливою нормативною системою, здатною регулювати відносини в сфері художньої творчості. Авторське право будується навколо однієї головної ідеї: ідеї можливості автора (правовласника) контролювати відтворення та розповсюдження твору.

Виклад основного матеріалу. Умовно всіх противників інституту авторського права можна розділити на тих, хто виступає проти нього як такого і закликає до його ліквідації, і тих, хто пропонує істотно реформувати розглянутий інститут, щоб він адекватно регулював відносини, характерні для епохи розвитку технологій та використання результатів роботи штучного інтелекту. Як буде показано нижче, друга група критиків помітно репрезентативніша, ніж перша, що може свідчити про те, що міркування про неспроможність інституту авторського права привабливі лише на перший погляд, оскільки переважна більшість таких аргументів нічого не доводять: саме твердження про неспроможність авторського права вже сприймається як доказ самого себе.

Переходячи до аналізу поглядів авторів, які критикують авторське право, справедливо зазначити, що його ідеологічні опоненти давно з'явилися на терені США. Звернемось до історичної парадигми. П. Прудон розглядає концепцію інтелектуальної власності, а також її значення для суспільства. Він стверджує, що «...в основі інтелектуальної власності лежить потенційна крадіжка і що вона є джерелом усіх соціальних негараздів» [10]. Прудон також декларує нову форму суспільного устрою, що базується на добровільній співпраці. Категоричним противником авторського права можна назвати американського науковця Г. Каррі, одного з основоположників так званої «теорії гармонії інтересів», прихильника промислового і аграрного протекціонізму. Г. Каррі стверджував, що існування авторського права є абсурдним. На його думку, у кожного твору є дві сторони: зміст і зовнішня форма. Зміст – це думки або факти, викладені в книзі, а форма – мова, якою вони

доносяться до читача. Ні та, ні інша сторона не може вважатися надбанням автора, оскільки він запозичує факти та ідеї у попередніх авторів або знаходить їх у своєму оточенні, історії, природі. Вони не створені автором, а є надбанням людства. Ще менше, на думку Каррі, можна говорити про право автора на мову і стиль свого твору: «...чим більше в книзі думок, які поділяє суспільство, тим зрозуміліша вона мовою, тим вона популярніша і тим гучніший її успіх» [6, с. 148-149].

Наведені аргументи, у контексті даного дослідження, скоріше цікаві, ніж глибокі: зусилля Каррі, спрямовані на те, щоб довести, що літературної власності не існує, були корисні особисто йому як керівнику видавничої компанії у Філадельфії та іншим американцям, які були зацікавлені в тому, щоб у їхній країні не існувало обмежень на перевидання іноземних творів, особливо англійських, підробка яких давала їм величезні прибутки.

Особливістю критики авторського права в другій половині 20 століття було те, що філософські думки саме європейських науковців про авторське право вплинули на американське право, що породило різні погляди на розглянуту проблему. Тому при аналізі цих поглядів слід мати на увазі їхню орієнтацію на англо-американську модель авторського права, а не на романо-германську модель (*droit d'auteur*), до якої належить, наприклад, Україна.

Перш за все, варто відзначити погляди С. Брейера, станом на сьогодні судді Верховного суду США. Він стверджує, що «...право автора контролювати використання плодів своєї творчості не виправдовує надання монополії на авторське право на твір» [5, с. 201]. На думку С. Брейера, «...право автора може бути досить ефективно захищене такими засобами, як державні субсидії авторам, спеціальні договори між користувачами і видавцями, спеціальна винагорода, що виплачується автору і видавцеві з прибутку, отриманого від продажу примірників твору за період від початку першого видання до моменту другої публікації» [4, с. 79]. Можна вважати, що С. Брейер посилається на практику минулих століть, коли авторське право не охоронялося законом, але автори отримували відповідну винагороду за свою роботу. В цілому з точки зору риторики і філософії міркування С. Брейера ближче до поглядів мислителів 19 століття, так як даний автор прямо не торкається питання про невідповідність між правовим регулюванням використання творів мистецтва і сучасним станом техніки, культури і мистецтва [3].

Отож, можемо дійти висновку, що авторське право, розвинене в епоху матеріальних медіа, абсолютно не пристосоване до цифрових тех-

нологій: воно не може працювати без актуалізації законодавства. А відтак, юридична спільнота повинна деміфологізувати доктрину авторського права, щоб звільнити місце для розумної модифікації правових норм в епоху швидкого розвитку, насамперед, технологій штучного інтелекту. Дж. Барлоу зазначає: «...можна нескінченно відтворювати і миттєво розповсюджувати по всій планеті безкоштовно вашу інтелектуальну власність, не повідомляючи вам про це і навіть не докладаючи зусиль, щоб власність перестала бути вашою, тоді як ми можемо захистити цю власність?» [3]. Авторське право добре працювало в епоху активності в матеріальному світі, коли платили не за ідеї, а за вміння втілити їх у реальність, тобто цінність була в передачі, а не в переданій думці. Зараз, коли інформація потрапляє в кіберпростір, потреба в цьому інституті відпадає.

Про завершення довготривалої епохи авторського права, як зазначає В. Карпінська, «оголосили» в кінці 70-тих років минулого століття (американський програміст Р. Столмен), і стосувалося це комп'ютерних кодів. Копілефт-ліцензія дозволяла вільно користуватися, поширювати та вносити зміни у коди, дозволяючи кожному це робити без обмежень доступу [1]. Однорідним поглядів Дж. Барлоу є автор концепції «копілефт» Р. Столлман, який, посилаючись на Конституцію США, наголошує: «... авторське право – це угода з суспільством, а не природне право. Предметом політики щодо авторського права є те, які угоди приносять користь суспільству, а не те, які права можуть мати видавці чи читачі» [11, с. 45]. Р. Столлман будує свої аргументи на основі цього принципу, який слабо застосовний до континентального авторського права, де останнє сформувалося як природне право. «Авторське право, – зазначає Р. Столмен, – розвивалося разом з друкарством, коли звичайний читач не міг скопіювати книгу. Для цього знадобився друкарський верстат, якого у нього не було. Крім того, переписування книг таким способом було б занадто дорогим при маленькому тиражі» [11, с. 87]. На практиці це означало, що тільки видавництво могло економічно копіювати книги. Таким чином, система авторського права не була суперечливою за часів друкарського верстата саме тому, що вона здебільшого не обмежувала читачів у тому, що вони могли робити.

Але цей час відходить у минуле, і технологічні інновації зробили копіювання доступним не тільки для видавництва, які володіють спеціальним обладнанням, а й для звичайних людей, які, звичайно ж, ним користуються. Р. Столмен слушно зауважує, що «...оскільки копіювання сьогодні є корисною і практичною діяльністю простих людей, вони вже не хочуть розлуча-

тися зі свободою робити це, а навпаки, хочуть зберегти свою свободу і реалізувати її» [11]. А висновок автора поняття «копілефт» такий: «Сьогодні авторські договори вже не приносять користі суспільству, і настав час їх переглянути, настав час юридично визнати вигоди, які суспільство отримує від свободи робити та розповсюджувати копії... Чим простіше копіювати і поширювати інформацію, тим кориснішою вона стає, а авторське право в тому вигляді, в якому воно існує зараз, стає для нас менш вигідним» [11].

На думку сучасних критиків авторського права, наприклад К. Докторова, «...виконання завдання ускладнюється через брак знань та досвіду роботи з такими сучасними культурними феноменами, як інтер- та гіпертекстуальність, колективна та комп'ютерна творчість, концептуальне мистецтво, інтерактивність» [7]. Послідовники Р. Столлмана, що є прихильниками копілефту [6; 7], говорять про сучасну кризу авторського права в період розвитку технологій (авт. – в т.ч. штучного інтелекту).

Інтернет став платформою для поширення копілефту, який пропонує нову модель інтелектуальної власності, засновану на вільному доступі до інформації та можливості її вільного використання та модифікації. Це стало потужним інструментом до більш справедливого та доступного розподілу інформації та знань: наприклад, завдяки ліцензіям «Creative Commons», автори можуть ділитися своїми творами з широкою аудиторією, зберігаючи при цьому контроль над ними, а користувачі отримують доступ до легального контенту для творчого використання [8].

Окрім «Creative Commons» ліцензії, популярністю користуються також «GNU General Public License» (для програмування), та «Free Art License» [1].

М. Перлофф вказує на «неоригінальність автора», який «вміє користуватися інформацією та поширювати її» [9, с. 111]. Натомість К. Ширкі зазначає, що «...світ не може не змінюватися під впливом сучасних технологій» [12]. Як писав Л. Лессіг: «Вільна культура не означає відсутність власності і не є культурою, де художник залишається без винагороди. Культура без власності, де творцям не платять, – це анархія, а не свобода. Я не підтримую анархію. Навпаки, вільна культура, яку я пропоную, є компромісом між анархією та контролем. Вільна культура, як і вільний ринок, базується на власності» [8]. Варто зазначити, що відкритий доступ може стимулювати недбале використання та крадіжки інформації, що може призвести до втрати цінності інтелектуальної власності та авторських прав.

На думку К. Ширкі, «...прикладом копілефту в сучасній журналістиці слугує журналістика даних, де дані, що використовуються для пу-

блікацій, зазвичай доступні безкоштовно для поширення та копіювання з певними обмеженнями, окрім існування безлічі безкоштовних онлайн-видань, які можна вільно поширювати та обмежено копіювати» [12].

Нарешті, необхідно розглянути погляди Л. Лессіга, одного з найвідоміших і найвпливовіших противників сучасного авторського права. Американський професор, засновник некомерційної організації «Creative Commons», яка виступає за реформу авторського права, вважає, що чинне законодавство, що регулює використання творів мистецтва, вкрай недосконале. Л. Лессіг відстоює свою точку зору з позиції цінностей: він сповідує цінності свободи [8, с. 31]. На думку автора, в минулі часи культура була вільною, але в майбутньому вона залишиться такою тільки в тому випадку, якщо сучасне авторське право відхилиться від того шляху, яким воно рухається зараз [8, с. 31]. «Вільна культура, як і вільний ринок, – пише Л. Лессіг, – заснована на власності. Вона зумовлена законами власності та договірних відносин, прийнятими державою. Але так само, як феодална власність спотворює вільний ринок, так і вільна культура калічить сьгоднішніми крайніми правами власності. Це те, що мене турбує в сучасній культурі. Це той вид екстремізму, проти якого спрямована моя книга» [8, с. 32].

Як бачимо, Л. Лессіг не є радикалом, який домагається скасування авторського права. У той же час він виступає проти тих, хто вважає, що авторське право є таким же священним і абсолютним правом, як і право на власність. Професор Лессіг зазначає, що «...засновники американської державності, які прийняли П'яту поправку до Конституції (яка говорить, що «приватна власність не може бути вилучена для суспільного користування без справедливої компенсації»), все ж встановили певний термін для авторського права. У статті, яка надає Конгресу право наділяти інтелектуальною власністю, Конституція вимагає, щоб після закінчення «обмеженого періоду часу» Конгрес повернув собі надані повноваження, і «інтелектуальна власність» стала суспільним надбанням» [8, с. 130]. «Хоча, коли Конгрес робить це, «забираючи» авторські права після закінчення терміну дії і роблячи інтелектуальну власність суспільним надбанням, він не зобов'язаний виплачувати «справедливу компенсацію» за таке «вилучення». Навпаки, та сама Конституція, яка вимагає компенсації за вилучене майно, передбачає, що ви втрачаєте право на інтелектуальну власність взагалі без будь-якої компенсації» [8, с. 130]. Виникають цілком логічні питання: «Чому прихильники інституту власності, не надали інтелектуальній власності такі ж права, як і будь-якій іншій формі власності? Чому вони вимагали

передати інтелектуальну власність у суспільне надбання?» [8, с. 130]. Відповідь для Л. Лессіга очевидна: адже таким чином можна забезпечити розвиток так званої «вільної культури».

Л. Лессіг вважає, що чинне правове регулювання дій щодо використання творів мистецтва є шкідливим для культури і не є настільки корисним для правовласників. Свої роздуми він ілюструє наступним прикладом. На рубежі 2000-х років файлообмінні мережі стали популярними, коли з'явився музичний онлайн-сервіс «Napster». У 2003 році ним скористалися 43 мільйони американців. При цьому лише частина цих людей порушила закон про авторське право. Учасників файлообміну, на думку Л. Лессіга, можна розділити на чотири групи:

1. Ті, хто копіює музику, а не купує її.
2. Тим, хто спочатку копіює музику, а потім купує платівку, що сподобалася.
3. Ті, хто копіює музику, яка захищена авторським правом, але вже вийшла з моди і тому недоступна в магазинах.
4. Ті, хто копіює музику, яка не захищена авторським правом або вільно розповсюджується самим автором.

З точки зору закону, законним є лише файлообмінник четвертої категорії, з точки зору економіки лише перша категорія завдає явної шкоди правовласникам. Друга категорія вживання приносить більше користі, ніж шкоди, але є незаконною. Третя категорія також суперечить закону, але не шкодить митцям, більше того, корисна для суспільства [8, с. 88-89].

На думку Л. Лессіга, необхідно відновити порушену рівновагу між інтересами суспільства і правовласників. Автор зазначає, що американці втратили критичний погляд, який допомагає побачити різницю між правдою та екстремізмом, що американська культура втратила почуття рівноваги, і що в цій культурі тепер домінує власний фундаменталізм, який не має нічого спільного з традицією [8, с. 237]. Л. Лессіг, на відміну від багатьох критиків авторського права, пропонує специфічний шлях розвитку цього інституту. Таким чином, на його думку, необхідно скоротити термін дії авторських прав, розширити сферу вільного використання творів, в якій буде перебувати Інтернет, повернутися до системи формальностей, дотримання яких пов'язане з появою прав на творчу продукцію.

Висновки. Таким чином, погляди і теорії критиків авторського права, що розглядаються за своїм впливом, а також логіка і міркування, навряд чи можуть на рівних конкурувати з вченнями, що обґрунтовують цей інститут. У той же час, безсумнівним достоїнством таких поглядів є те, що вони чітко виражають і загострюють проблему актуальності і суспільної корисності авторського права в інформаційну епоху. Прак-

тично вся критика сучасного авторського права, яке має хоч якесь поширення і вплив в світі, виходить від американських громадських діячів і юристів і, отже, співвідноситься з англо-американською концепцією авторського права.

Що стосується української ситуації в сфері зв'язків з громадськістю, що розглядається, то на сучасному етапі розвитку вітчизняної правової політики і науки гасло боротьби з інтелектуальним піратством позбавило основи будь-яких серйозних досліджень з цього питання. Необхідність посилення охорони авторських прав активно досліджується та декларується юристами, економістами і політиками, як вітчизняними, так і зарубіжними. Однак, існуючі дослідження та рекомендації, на мою думку, жодним чином не можуть замінити обґрунтування права. Тому, на основі проведеного дослідження, вважається, що подальші дослідження проблеми актуальності авторського права в інформаційному суспільстві повинні безпосередньо стосуватися обґрунтування і критики континентального авторського права в цілому і українського авторського права зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпінська В. Авторське право – авторське ліво. MediaLab, 2021. URL: <https://medialab.online/news/copyleft/> (дата звернення 04.07.2024).
2. Barlow J.P. The Economy of Ideas. Wired, 1994. URL: <https://www.wired.com/1994/03/economy-ideas/> (дата звернення 04.07.2024).
3. Breyer S. The Court and the World: American Law and the New Global Realities. New York: Penguin Random House, 2015. 363 p.
4. Breyer S. The Authority of the Court and the Peril of Politics. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2021. 103 p.
5. Breyer S. Reading the Constitution: Why I Chose Pragmatism, Not Textualism. New York: Simon & Schuster, 2024. 361 p.
6. Carey H.C. The Unity of Law: As Exhibited in the Relations of Physical, Social, Mental and Moral Science. Forgotten Books, 2018. 490 p.
7. Doctorow C. Information Doesn't Want to Be Free: Law for the Internet Age. San Francisco: McSweeney's, 2014. 194 p. URL: <https://archive.org/details/InformationDoesntWantToBeFree/page/n1/mode/2up> (дата звернення 04.07.2024).
8. Lessig L. Free Culture. New York: The Penguin Press, 2004. 344 p.
9. Perloff M. Unoriginal Genius: Poetry by Other Means in the New Century. University of Chicago Press, 2010. 232 p.

10. Proudhon P.J. What Is Property?. Goodreads, 2022. 446 p.
11. Stallman R. Free Software Free Society, 2nd Edition. Free Software Foundation, , 2010. 251 p.
12. Shirky C. Power Laws, Weblogs, and Inequality. Economics & Culture, Media & Community, 2003. URL: https://web.archive.org/web/20060208093032/http://www.shirky.com/writings/powerlaw_weblog.html (дата звернення 04.07.2024).
13. The ABC of copyright. Paris: Unesco Digital Library, 2010. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187677_fre (дата звернення 04.07.2024).